

**ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
У СФЕРІ РЕЛІГІЙНИХ ВІДНОСИН**

**PROBLEMS OF IMPROVING STATE POLICY OF UKRAINE
IN THE SPHERE OF RELIGIOUS RELATIONS**

Релігійне життя в Україні торкається як внутрішніх, так і зовнішніх національних інтересів держави та суспільства. Хоча церква в Україні відокремлена від держави, вони взаємозацікавлені у нормальних стосунках, у гармонійному поєднанні своїх інтересів. У процесі їх формування та реалізації важливого значення набуває належність до певної конфесії громадян, усвідомлення віруючими загальнонаціональних державних інтересів. В статті досліджено основні теоретико-прикладні проблемні аспекти удосконалення державної політики України у сфері релігійних відносин. Визначено та обгрунтовано, що основна маса суспільних і державних проблем виникає з причини зростання духовного вакууму. Тому позитивними тенденціями державної міжконфесійної політики є: істотні зрушення в міжконфесійних відносинах у бік налаштованості конфесій на толерантність, терпимість до опозиції; готовність більшості конфесій до конструктивного діалогу і переговорів з проблем, які можуть породжувати ускладнення і загострення міжконфесійних відносин. Вплив релігійних засад на державну політику України у широкому контексті вітчизняного державотворення, фактично здійснюється двома способами: по-перше, через доволі значний запит в українському суспільстві на імплементацію високих морально-етичних принципів, які сповідує кожна поширена в Україні релігія, релігійні організації отримують змогу виступати реалами гарантими моральних устремлень суспільства, у такий спосіб беручи на себе відповідальність за творення аксіологічної складової державної ідеології, не зважаючи при цьому на власну конфесійну приналежність. У цьому вбачаємо позитивний вплив релігії, який активно реалізується у суспільно-політичному житті України протягом усього періоду незалежності. Зроблено висновок, рол необхідно сформувані та законодавчо закріпити партнерську модель державно-церковних відносин, нові гнучкі структури та методи вирішення суспільних проблем, що виникають унаслідок духовної кризи. Очевидно також і те, що основна маса суспільних і державних проблем виникає з причини зростання духовного вакууму. Позитивними тенденціями міжконфесійної взаємодії є: істотні зрушення в міжконфесійних відносинах у бік налаштованості конфесій на толерантність, терпимість до опозиції; готовність більшості конфесій до конструктивного діалогу і переговорів з проблем, які можуть породжувати ускладнення і загострення міжконфесійних відносин.

Ключові слова: держава, державна політика, релігія, церква, право, ідеологія, українське суспільство.

Religious life in Ukraine affects both internal and external national interests of the state and society. Although the church in Ukraine is separated from the state, they are mutually interested in normal relations, in a harmonious combination of their interests. In the process of their formation and implementation, belonging to a certain denomination of citizens, awareness of national state interests by believers becomes important. The article examines the main theoretical and applied problematic aspects of improving the state policy of Ukraine in the field of religious relations. It has been determined and substantiated that the bulk of social and state problems arise due to the growth

of a spiritual vacuum. Therefore, the positive trends of the state interfaith policy are: significant shifts in interfaith relations towards the attitude of the faiths to tolerance, tolerance of the opposition; the readiness of most denominations for constructive dialogue and negotiations on problems that can cause complications and aggravation of interfaith relations. The influence of religious foundations on the state policy of Ukraine in the broad context of national state-building is actually carried out in two ways: firstly, due to a rather significant demand in Ukrainian society for the implementation of high moral and ethical principles, which are professed by every religion widespread in Ukraine, religious organizations get the opportunity to speak guarantors of the moral aspirations of society, thereby taking responsibility for the creation of the axiological component of the state ideology, regardless of their own religious affiliation. In this we see the positive influence of religion, which is actively implemented in the social and political life of Ukraine during the entire period of independence. It was concluded that it is necessary to form and legislate a partnership model of state-church relations, new flexible structures and methods of solving social problems arising as a result of the spiritual crisis. It is also obvious that the bulk of social and state problems arise due to the growing spiritual vacuum. The positive trends of interfaith interaction are: significant shifts in interfaith relations towards the disposition of denominations towards tolerance, tolerance of opposition; the readiness of most denominations for constructive dialogue and negotiations on problems that can cause complications and aggravation of interfaith relations.

Key words: *state, state policy, religion, church, law, ideology, Ukrainian society.*

Постановка проблеми. Релігійне життя в Україні торкається як внутрішніх, так і зовнішніх національних інтересів держави та суспільства. Хоча церква в Україні відокремлена від держави, вони взаємозацікавлені у нормальних стосунках, у гармонійному поєднанні своїх інтересів. У процесі їх формування та реалізації важливого значення набуває належність до певної конфесії громадян, усвідомлення віруючими загальнонаціональних державних інтересів.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням державно-церковних відносин в Україні в сучасних умовах присвячені праці багатьох науковців, серед яких необхідно відмітити М. Бабій, В. Єленський, Х. Казанова, Микитів, І. Луцький, Р. Небожук, Ю. Решетніков та інших.

Мета і завдання дослідження. Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу актуальних наукових поглядів та чинного національного законодавства визначити зміст та основні напрямки удосконалення державної політики України у сфері релігійних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політична і релігійна сфери в Україні настільки тісно пов'язані між собою, що протистояння в одній з них може поширюватися на інші, створювати тим самим загрозу безпечному існуванню нації та держави. Церква вже кілька років залишається лідером у рейтингу народної довіри [2, с. 31–47].

Дослідник Р. Небожук зазначає: “Специфічність сфери релігії великою мірою визначається тим, що йдеться про сферу, де сектор державного регулювання є справді винятковим – таким, що виокремлює для впливу держави лише частину соціальних відносин ... Йдеться про сферу, де діють власні законодавчі системи, котрі наділені сакральною санкцією і реалізуються через відпрацьовані тисячоліттями механізми. Ці системи тягнуть до виокремлення з-під державної юрисдикції не лише вірувань й переконань об'єктів права, а й поведінської діяльності, спрямованої на реалізацію цих вірувань і переконань” [6].

Дослідник М. Бабій підтверджує: “Ставлення до релігії і церкви – важливий сегмент державної політики. Однак ми беремо до уваги ... лише те, що входить у силове поле поняття “свобода релігії”. Йдеться про нормативно-врегульований, вільний простір самореалізації віруючих, а також про функціональну діяльність релігійних організацій” [1, с. 16–19].

На думку В. Микитіва в українському суспільстві взаємовідносини релігійних і політичних інститутів розглядаються в двох аспектах: виконання релігією функцій обґрунтування й підтримки цінностей даного суспільства. Ці цінності також втягнуті у політичну діяльність і справляють вплив на ставлення до закону та влади, і виявляються в підтримці чи протидії їм; співвіднесення релігії з політикою як інституції, що представляє інтереси тих чи інших соціальних груп, які пов'язані з посиленням їх впливу. Релігійні організації на різних рівнях, включаючи інституціональний, беруть участь у політиці через активну ідеологічну діяльність [5].

Сферу релігії у контексті суспільного життя, на нашу думку, доцільно розглядати в такій структурі: 1) вид суспільної свідомості в цій сфері (релігійна свідомість); 2) вид духовної

діяльності, спрямований на задоволення потреб, інтересів, цілей у сфері релігії (релігійна діяльність); 3) суспільні відносини, пов'язані саме з цими видами діяльності (релігійні відносини); 4) суспільні суб'єкти або інститути, які люди створюють для найбільш ефективної реалізації потреб, інтересів, цілей у цій сфері (релігійні організації).

З огляду на вказане, досліджуючи сферу релігії як об'єкт державної політики, доцільно послуговуватися напрацюваннями як державного управління, так і філософії, релігієзнавства та соціології релігії.

Незважаючи на ряд колізій, які зустрічаються в українському законодавстві щодо релігії, все ж не можна забувати про високий рівень його демократизму. Більше того, за свідченням А. Колодного, українська законодавча база у сфері релігії дозволила вирішити ряд вкрай важливих для відродження української духовності, культур та релігійності проблеми. Зокрема, в Україні забезпечено високий рівень релігійної свободи та релігійної діяльності. Водночас, відсутність згаданих нами додаткових договорів з різним релігійними організаціями та церквами, подекуди може сприяти дестабілізації ситуації в країні.

Вказане зауваження не викликає жодних заперечень та сумнівів, позаяк перманентна дестабілізація УПЦ МП ситуації у Східних регіонах України, сприяла подальшому розвитку пануючого тривалий час в українському суспільно-політичному дискурсі опозиції Сходу та Заходу. Яскравим свідченням цього процесу став організований УПЦ МП хресний хід (2016 р.), який хоча й декларував як «хід миру, любові та молитви за Україну» [9], все ж деякий час зумовлював суспільну напругу.

Незважаючи на невирішеність ряду важливих проблем у справах релігії та державно-церковних відносин та недосконалість українського законодавства у релігійній сфері, Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, до складу якої входять провідні православні, католицькі і протестантські церкви, іудейські та мусульманські релігійні об'єднання неодноразово акцентувала увагу на недоцільності зміни чинного Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [12].

Вказана інтенція чи одного з найавторитетніших міжконфесійних об'єднань України зумовлена побоюванням погіршення ситуації у сфері релігійних відносин. Вказані побоювання були цілком виправданими, оскільки як засвідчила історія, й зокрема, підписаний В. Януковичем законопроект № 10221, який серед іншого запроваджує ряд змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [11].

Цей законопроект викликав неабиякий суспільний резонанс, який був зумовлений не тільки суперечностями процедури набуття релігійною організацією статусу юридичної особи, але й можливістю втручання та контролю за діяльністю релігійних організацій широкому колу державних органів влади – прокуратура, Міністерство культури, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування тощо [14].

Вказані зауваження цілком правомірні, адже зміни внесені до закону суперечать статті 35 Конституції України не тільки у пункті відділення церкви та держави, але й обмежують свободу віросповідання.

На думку О. Мелехової, відокремлення церкви від держави в сучасних соціокультурних умовах – це не вирок, а передумова до діалогу, у підсумку якого буде формуватися стратегічна програма партнерської взаємодії та сфери впливу церкви та держави у межах чинного законодавства. Водночас, початок цього діалогу має бути покладений рядом двосторонніх договорів між державою та церквою, які визначають не тільки пріоритети та межі такого партнерства, але й встановлять відповідальність за світоглядно-ідеологічну політику. Оскільки в сучасній системі взаємних вимог, в Україні практично відсутній механізм регулювання правових відносин, з одного боку, за спекуляцією релігійним чинником та утвердженні на його основі дезінтегративних процесів в Україні, а з іншого – відповідальність за поширення відверто антидержавної ідеології. Україна, в даному випадку, на наш погляд, має використати американський досвід та сформувати відкрити, динамічну та діалогічну модель державно-церковних відносин, в якій ключова увага буде відводитися не стільки діалогу держави та церкви, який в реальності експлікований діалогом влади з провідними церковними діячами, а систему таких державно-церковних відносин, в межах яких буде законодавчо визначений статус церкви, як спільноти об'єднану системою вірувань і обрядів. В такому випадку, законодавче відокремлення держави та церкви не стане перепорою активної діяльності та впливу церкви та її моральних норм на суспільні процеси.

Якщо «затвердження принципу незалежності політики та закону від релігій» забезпечене в Україні через законодавче закріплення відокремлення церкви і релігійних організацій від

держави (стаття 35 Конституції, стаття 5 Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”), то “ виключення можливості будь-якого втручання в релігійні справи” є актуальним і досить проблематичним щодо його реалізації. При цьому мова йде не скільки про втручання у “релігійні справи” державних органів України, скільки про таке втручання окремих закордонних релігійних і світських центрів. Таке втручання негативно впливає на віруючих і клір релігійних організацій України, зокрема, має за наслідок антиукраїнські прояви у їхній діяльності та їхній позиції з окремих суспільно значущих для України питань.

Враховуючи зазначене, провадження в Україні європейських стандартів у сфері релігії частині надання релігійним об’єднанням статусу юридичних осіб, на нашу думку, сьогодні не є доцільним і не відповідає національним інтересам держави.

Наступне завдання удосконалення державної політики у сфері релігії стосується необхідності запобігання і протидії дискримінації осіб та їхніх об’єднань за релігійною ознакою. Шляхами його виконання, на нашу думку, є недопущення дискримінації одних релігійних організацій щодо інших та гарантування реалізації прав і свобод релігійних меншин.

Необхідність недопущення дискримінації одних релігійних організацій щодо інших, зокрема через утримання від введення державою ієрархії релігійних організацій, дотримання принципу рівності та рівного ставлення до них всіх визначено у Підсумковому документі Віденської зустрічі представників НБСЕ (1989) [7, с. 365] та Рекомендації ОБСЄ з проблем свободи релігії і віросповідання за результатами Віденської зустрічі (2003) [8, с. 3]. Їх метою є запобігання посиленню дискримінаційних тенденцій, особливо щодо організацій релігійних меншин.

З однієї сторони, в Україні, на відміну від багатьох країн Європи, ієрархія релігійних організацій дійсно відсутня (відсутня державна церква чи церква з особливим статусом), а рівність всіх релігій, віросповідань та релігійних організацій перед законом, неприпустимість встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших, - закріплена у статті 5 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” [10].

Більше того, американський дослідник релігії Х. Казанова відзначає, що Україна є фактично єдиною країною Європи, яка ввійшла від європейської моделі національної церкви (двох церков) та релігійних меншин й наблизилася до американської моделі релігійного деномінаціоналізму, в результаті чого в Україні постала найрозмаїтіша, найплюралістичніша в континентальній Європі релігійна система [3, с. 264].

З іншої сторони, соціологічні опитування Центру Разумкова від 2018 року засвідчили погіршення оцінки громадянами політики держави у сфері релігії, зокрема дотримання принципу рівності (рівного ставлення до) церков і релігійних організацій.

Так рівень, підтримки позитивної відповіді на питання “в Україні існує повна свобода совісті і рівність віросповідань” від 76% у 2010 році знизився до 69% у 2018 році. При оцінці ставлення держави до церков лише 17% опитаних обрали відповідь “влада ставиться однаково до всіх релігійних організацій”, тоді як 50% опитаних упевнені у тому, що “є церкви до яких влада ставиться краще, ніж до інших” (32%) або в тому, що “влада вивіщує одну церкву на протиположний іншим” (18%) [13, с. 27–79].

Таким чином, вплив релігійних засад на державну політику України у широкому контексті вітчизняного державотворення, фактично здійснюється двома способами: по-перше, через доволі значний запит в українському суспільстві на імплементацію високих морально-етичних принципів, які сповідує кожна поширена в Україні релігія, релігійні організації отримують змогу виступати реалами гарантантами моральних устремлень суспільства, у такий спосіб беручи на себе відповідальність за творення аксіологічної складової державної ідеології, не зважаючи при цьому на власну конфесійну приналежність. У цьому вбачаємо позитивний вплив релігії, який активно реалізується у суспільно-політичному житті України протягом усього періоду незалежності.

По-друге, через намагання представників деяких традиційних конфесій, апелюючи до власної виняткової ролі в історії українського державотворення, отримати особливий вищий статус у порівнянні з іншими релігійними організаціями і в такий спосіб визначати державну політику, ставлячи її у залежність від потреб цієї конфесії, ми фіксуємо спроби здійснення негативного впливу.

З метою мінімізації наслідків негативного впливу система взаємин держави й церкви в Україні застосує підхід, що ґрунтується на цілковитій рівності релігій і релігійних організацій, котрі існують і виникають у країні. Жодна з конфесій не може претендувати на особливу значущість для держави, тобто в державі однаково ставлення до всіх релігійних організацій. Виклики сучасності вимагають нового підходу до розвитку державно-церковних відносин [4, с. 138–139].

Висновки. Необхідно сформувати та законодавчо закріпити партнерську модель державно-церковних відносин, нові гнучкі структури та методи вирішення суспільних проблем, що виникають унаслідок духовної кризи. Очевидно також і те, що основна маса суспільних і державних проблем виникає з причини зростання духовного вакууму. Позитивними тенденціями міжконфесійної взаємодії є: істотні зрушення в міжконфесійних відносинах у бік налаштованості конфесій на толерантність, терпимість до опозиції; готовність більшості конфесій до конструктивного діалогу і переговорів з проблем, які можуть породжувати ускладнення і загострення міжконфесійних відносин.

Список використаних джерел:

1. Бабій М. Ю. Державна політика щодо свободи совісті й релігій: сутність і практика. *Людина і світ*. 2004. № 3. С. 16–19.
2. Єленський В. Релігія, демократизація та суспільний розвиток в Україні. *Релігія і суспільство в Україні: фактори змін*. К.Б.И. 1998. С. 31–47.
3. Казанова Х. По той бік секуляризації. Релігійна та секулярна динаміка нашої глобальної доби / пер. З англ. Олексія Панича. К. : Дух І Література. 2017. 264 с.
4. Мельникович М. С. Роль релігії у формуванні державної політики України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. Випуск 50. Т. 4. С. 134–139.
5. Микитів І. В. Політика і релігія в Україні SWorld 19–26 April 2016 URL: <http://www.sworld.education/conference/molodej-conference-sw/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/april-2016>
6. Небожук Р. А. Реалізація політики у сфері свободи совісті в системі державного управління: аналіз паттернів сучасної світової практики. *Держ. упр.: теорія та практика*. 2009. № 1(9). URL: http://academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Nebozhuk_RA.pdf
7. ОБСЕ, Обязательства ОБСЕ в области человеческого измерения. Сборник документов в тематическом порядке / ОБСЕ/БДИПЧ, Том I. 2011. 365 с.
8. ОБСЕ з проблем свободи релігії і віросповідання за результатами Віденської зустрічі 2003. Рекомендації за результатами Венської зустрічі ОБСЕ по свободі релігії и веросповідання (17–18 июля 2003 г.). *Релігія и право*. 2003. № 3. С. 3.
9. Предстоятель закликав кожного взяти участь у Всеукраїнській ході миру, любові та молитви за Україну. *Православ'я в Україні*. URL: <http://orthodoxy.org.ua/data/predstoyatel-zaklikav-kozhnogovzuyati-uchast-u-vseukrayinskiy-hodi-miru-lyubovi-ta-molitvi-za>
10. Про свободу совісті та релігійні організації. Верховна Рада УРСР; Закон від 23.04.1991 № 987-XII. *Верховна Рада України : офіційний веб-портал*. URL: <http://zakon2/rada.gov.ua/laws/show/987-12>
11. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо діяльності Міністерства юстиції, Міністерства культури, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства) (Зареєстровано: № 10221 від 16.03.2012 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42856
12. Решетніков Ю. Актуальні питання розвитку державно-церковних відносин в Україні URL: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/39913/
13. Церква і релігія в українському суспільстві: соціологічне дослідження. Інформаційні матеріали підготовлені до чергового засідання постійного діючого Круглого столу “Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин” 26 квітня 2018 р. за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні.-Київ: Видавництво Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, 2018. 27–79.
14. Янукович підписав зміни до Закону про свободу совісті всупереч думки глав Церков і громадянськості // Інститут релігійної свободи URL: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1158%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=u.k